

Tiesinga-Autsema

mijns inziens de grootste pijn. Klopt het dat de KMA uitmunt door gebrek aan initiatieven op dit terrein? Verleden jaar heb ik bij de begrotingsbehandeling al gesproken over de betrekkelijkheid van het fysieke aspect. Ook de MRK vindt de vraagstelling van de staatssecretaris ter zake oneigenlijk. Men draagt oplossingen aan in de vorm van ergonomische maatregelen en een speciaal trainingsprogramma naar Amerikaans model voor de verbetering van de fysieke toestand. Het komt mij voor dat een gescheiden basisopleiding, waarin een stukje fysieke achterstand wordt weggevoerd, ook een gunstig effect kan hebben op de acceptatie. Het kan het zelfvertrouwen van de vrouwen vergroten.

Ik realiseer mij, dat dit voor de KMS en de kortere contracten mogelijk is. Voor de OCOSD en de KMA levert het problemen op, omdat zij eenmaal per jaar een opkomst hebben. Is de staatssecretaris bereid, dit te laten onderzoeken? Wellicht kan ook eens worden nagegaan waarom de Amerikanen zijn teruggekomen op een gemengde basisopleiding.

Ik weet dat het idee van horizontale instroming van vrouwen in bepaalde hogere officiersrangen, geopperd door de MRK, inmiddels is 'afgeschoten' door in ieder geval twee krijgsmachtdelen. Het kan inderdaad de aversie bevorderen, maar dat hoeft helemaal niet. Ik ben ervoor, wanneer het verantwoord is. Laten wij maar eens op incidentele basis beginnen met functies als vrouwelijke artsen, onderzoekers en dergelijke. Het is heel goed mogelijk om de zaak om te draaien.

Hoeveel officieren bekwamen zich nu niet gedurende drie tot vier jaar in allerlei studierichtingen? Laat specialistisch horizontale instroomsters die tijd dan gebruiken voor hun militaire opleiding. Zo gebeurde dat vroeger toch ook bij de vrouwenkorpsen? Zoals de MRK aangeeft, kunnen wij daarvan veel leren. Kan de staatssecretaris mij opgeven hoeveel vrouwen in het centraal apparaat beleidsbepalende functies bekleeden en om welke functies het dan gaat?

Ik plaats een kanttekening bij de aanbeveling van de MRK over de invoering van het dienstrecht voor vrouwen. Dit is een creatief voorstel, maar ik denk dat er in psychologisch en praktisch opzicht nog een fase aan vooraf moet gaan, waardoor wij een beetje afkomen van de tegenstelling dienstrecht/dienstplicht. Bovendien

ben ik huiverig om meteen met veel bombarie een dienstrecht voor vrouwen af te kondigen, omdat het mijns inziens niet om grote aantallen zal gaan, vooral niet in het begin. De werving bij de krijgsmacht helpt daar ook niet aan mee. Daarover straks meer.

De Voorzitter: Dat laatste doet mij een beetje schrikken. Ik zie voor u nog een heel pakket papier liggen, maar u hebt nog maar twee minuten spreektijd.

Mevrouw Tiesinga-Autsema (D'66): Dan zal ik een deel van mijn betoog in tweede termijn houden. Ik maak mijn excuses aan de staatssecretaris, belast met materieelbeleid, want de voorzitter is ineens streng geworden, zodat ik van zijn portefeuille slechts twee delen kan behandelen. De heer Van Houwelingen kan mij ongetwijfeld heet van de naald vertellen hoe men in de Verenigde Staten reageerde op de boodschap die hij als voorzitter van de IEPG overbracht aan de regering, het congres en de industrie. Over de M- en S-fregatten kom ik in tweede termijn nog terug. Dat geldt ook voor de legeringsproblematiek

Het antwoord op de vragen 150 en 151 over automatisering is een lachertje als je dat in relatie brengt met het commentaar van de Algemene Rekenkamer dat ronduit vernietigend was. Waarom denkt de staatssecretaris mijn fractie met zo'n antwoord tevreden te kunnen stellen? Hoewel, ik kan mij voorstellen dat het voor ambtenaren moeilijk is om hun eigen werk af te vallen. Toch vind ik het onjuist, een antwoord te geven dat zo duidelijk op gespannen voet staat met de bevindingen ter zake in het jaarverslag van de Algemene Rekenkamer. Hoe denkt de staatssecretaris hier zelf over?

Ik wil nog spreken over de voorlichting. Ik heb verleden jaar gezegd dat bij de defensievoorlichting het 'His Masters Voice-systeem' wordt gehanteerd. Ik ben daar nog niet van teruggekomen. Als ik het antwoord zie op vraag 152 denk ik: 'ja, dat is bekend; het redactiestatuut heb ik al maanden geleden opgevraagd.' Het gaat erom dat er niet alleen plaats is voor afwijkende meningen, maar dat er ter zake ook een actief beleid wordt gevoerd. Men gaat nu passief zitten afwachten, tot een afwijkende mening zich voordoet.

Ik breng dit graag in relatie tot het weinig creatieve antwoord op mijn vraag of een actieve bijdrage mogelijk is aan de totstandkoming van een

positiever beeld van de vrouw in de krijgsmacht. Waar nodig, wordt actie ondernomen om iets recht te zetten. Hoe is die actie geweest bij voorbeelden opzichte van echtgenotes van marinemannen die hun pathologische angst over het varen met een gemengde bemanning in de media hebben botgevierd? Neen, mijnheer de Voorzitter, ondanks de ongetwijfeld goede bedoelingen moet er nog heel wat verbeteren. Wij blijven dit volgen.

In het deel van mijn speech dat ik om wille van de tijd heb overslagen, had ik willen opmerken dat ik de staatssecretaris iets had willen aanbieden. Ik maak toch deze opmerking. Ik heb namelijk gemerkt dat de politie een uitstekend voorbeeld is waar het gaat om het werven van vrouwen. Ik heb voor de staatssecretaris een kleine selectie gemaakt van een aantal aardige advertenties van de politie. Ik zie bij de marine allemaal van die stoere mannenadvertenties. Dit geldt ook voor de andere krijgsmachtdelen. Ik denk dat wij veel van de politie kunnen leren. Ik heb geprobeerd sinds het midden van vorige week om u ter vergelijking ook een selectie te kunnen overleggen van dit soort advertenties van bijvoorbeeld de marine. Het lijkt er echter op alsof het gekwalificeerd materiaal is. Ik krijg het niet. Misschien kan de staatssecretaris eens nagaan waarom men daar zo geheimzinnig mee doet.

De Voorzitter: De laatste interventie voor de lunchpauze komt van de kant van de heer Van Mierlo, die tevens als volksvertegenwoordiger hier zijn maidenspeech houdt. Mijn gelukwensen.

□

De heer Van Mierlo (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik beginnen u te danken voor uw soepelheid om mij toe te staan van mijn eigen spreektijd te stelen bij de behandeling van Buitenlandse Zaken? Ik doe dat in bescheiden mate; het zal ongeveer 10 minuten zijn.

Mijn fractiegenote mevrouw Tiesinga begon haar speech met de opmerking dat er meer was tussen hemel en aarde dan kruisraketten. Ik ontken dat; er zijn alleen maar kruisraketten. De meest recente aanblik van het preventieve slagveld rond die kruisraketten levert het volgende beeld op. De Amerikaanse onderhandelaar Paul Nitze relativeert het gewicht van de Nederlandse beslissing door te verklaren dat ook als Nederland 'neen' zegt, het bond-

Van Mierlo

genootschappelijk proces van plaatsing in de andere landen gewoon doorgaat. Paul Nitze ziet de bui hangen en denkt aan zijn onderhandlingspositie tegenover de Sovjet-Unie. De defensie-ministers van de bondgenoten zien ook de bui hangen en verklaren in Brussel het tegenovergestelde. Als Nederland 'neen' zegt, zal dat ernstige moeilijkheden kunnen geven in eigen land.

De Russische onderhandelaar Kvitsinsky ziet geen enkele bui hangen. Op de vraag van D'66-fractie-leider Engwirda – die hem onlangs in Moskou sprak –, wat voor betekenis de Sovjet-Unie zou hechten aan een 'neen' van Nederland, geeft hij een antwoord, waarvan alleen het cynisme oprecht is: dan zullen wij onze raketten niet op Nederland richten.

Intussen stijgen in ons eigen land de plaatsingsvarianten op als vuurwerk. Nog voordat ze op bezinningshoogte zijn gekomen, worden ze afgeschoten: hetzij door een betrokken minister, hetzij door een fractieleider, hetzij door het Bondgenootschap. Mijnheer de Voorzitter! Het gaat er steeds meer op lijken, alsof het Nederlandse veiligheidsbeleid de laatste jaren is teruggebracht tot de vraag: plaatsen we wel of plaatsen we niet? In welk kader het is, dondert niet; de vraag is slechts: waar sta je?

Als je dit een paar jaar geleden in Den Haag werd gevraagd, wist je zeker dat ze je auto bedoelden. Nu weet je zeker dat het de kruisraketten zijn! En als het je zo gevraagd wordt, dan is het de bedoeling dat het enkelvoudige antwoord hetzelfde is als bij de auto: links om de hoek of rechts om de hoek, neen of ja.

In de nationale maatschappelijke discussie gaat het alleen nog maar om deze vraag, los van iedere context of politiek. Dat is een gruwelijke en onverantwoordelijke vertekening, een verenging, van het probleem waar het om gaat. Het zou unfair en ridicuul zijn, de maatschappij daarvoor aan te klagen. Het totalitaire karakter van de kernwapens inviteert op zich al tot totalitaire houdingen van burgers daartegenover. Daar komt dan nog bij dat de politiek in haar geheel, door de wijze waarop wij politici de discussie voeren, zich bijna uitslooft om het materiaal daarvoor aan te dragen. Dit geldt zowel voor de discussies in het Bondgenootschap als voor de discussies in Nederland; het geldt zowel voor rechts en voor links, als voor alles wat daartussen zit. Dit geldt voor het kernwapenprobleem in zijn geheel

en voor het probleem van de kruisraketten in het bijzonder: het probleem waar we nu voor staan, en dat mede daardoor een nationaal en politiek trauma is geworden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb sterk de vrees dat de weg die de regering gaat, niet meer kan leiden tot een oplossing die ons van dit trauma bevrijdt en die tegelijkertijd recht doet aan de gevoelens van de bevolking en de veiligheidsbelangen die op het spel staan. Als ik dit zeg, wil ik niet verhelen dat ik niet geheel zonder begrip ben voor de moeilijkheden die de regering heeft. Te harer verontschuldiging wil ik het volgende vaststellen:

1. De weg die gegaan wordt, wordt sterk bepaald door de politieke cultuur, waaraan alle politieke partijen hun bijdrage leveren, en die gezorgd heeft voor een verkoking van standpunten, waarin bijna geen oplossing meer is te vinden.

2. Van dit kabinet wordt gevraagd de rekening te betalen van een langdurig proces, waarvoor alle politieke partijen – inclusief die van de oppositie – mede verantwoordelijk zijn.

3. De regering moet haar inkopen en verkopen doen in een Bondgenootschap, waarin in de loop der jaren de Nederlandse positie, wanneer het gaat om het naar voren toveren van creatieve vredesvoorstellen, steeds ongelooftwaardiger is geworden.

Dit neemt niet weg dat ik, op de route die wordt gevolgd, weinig licht zie. Op deze weg wordt de vraag of het wijsheid is om nu wel of niet de kruisraketten te plaatsen, steeds moeilijker te beantwoorden. Ik wil er geen misverstand over laten bestaan, dat ik persoonlijk van mening ben dat het objectief gezien meer nadelen dan voordelen heeft, wanneer het feit zich zou voordoen dat Nederland nu afhaakt, óók wanneer je van mening bent dat het dubbelbesluit van 1979 om wat voor reden dan ook een niet zo goed besluit was.

Ik zelf heb indertijd in het ADA-rapport met twee andere socialistische leden een ander besluit voorgesteld. Ik betreur het nog steeds dat dat geen beleid van de Nederlandse regering is kunnen worden. Mag ik een paar overwegingen noemen voor dat oordeel van mij?

In de eerste plaats heb ik geen enkele illusie meer dat een eenzijdig afhaken van Nederland nog een positief effect zou kunnen hebben op een hervatting van de onderhandelingen in Genève, ook geen negatief

effect zoals velen beweren. Ik denk gewoon dat het de Sovjet-Unie koud laat en dat zij de onderhandelingen hervat wanneer het haar uitkomt.

In de tweede plaats wordt Nederland er geen haar veiliger op wanneer de rest van Europa vol staat met middel-lange-afstandswapens.

In de derde plaats is er het dramatische probleem dat enerzijds het bestaan van de kernwapens zelf, en niet hun gewenstheid, de beide bondgenootschappen voorlopig zullen blijven dwingen tot een preventief hanteren ervan, maar dat anderzijds in het Atlantische Bondgenootschap door de aard van de wapens en door de wijze waarop het Bondgenootschap met dat vraagstuk omspringt, de psychische capaciteit van de burgers om met deze werkelijkheid te leven snel afneemt. Dat is een gevaarlijke situatie zolang wij geen alternatief hebben voor de preventie. Een afhaken van Nederland op dit moment kan echter dat probleem wel spectaculair 'als een lichtkogel' even gestalte geven maar niet oplossen. Integendeel, de vraagstukken van algemeen nucleaire aard en van zeer bijzondere aard, waarvan er zoveel zijn in het Bondgenootschap, vragen om een dringende behandeling. Ik meen dat Nederland zich daar in de meest geloofwaardige en gezaghebbende positie behoort te presenteren.

In de vierde plaats verkeert het Bondgenootschap in een structurele crisis die ernstiger is dan het zelf wil toegeven. In de loop der jaren is de erosie van de cohesie tussen de bondgenoten, met name die tussen de Europese landen en de Verenigde Staten, alleen maar toegenomen. Ik ben er al een jaar of twaalf van overtuigd, dat die erosie alleen gestopt kan worden als wij tot een ingrijpende Europeanisering van de defensie kunnen komen binnen het Bondgenootschap en daarvoor de structurele ruimte scheppen. Hoewel hierbij enorme problemen rijzen, neemt de laatste tijd het besef van de noodzaak in brede kring snel toe, niet in de laatste plaats bij politici die zich verzetten tegen de plaatsing van kruisraketten.

Ik ben van mening dat Nederland in dit proces een belangrijke rol kan en moet spelen. Maar wil dat proces op gang komen, dan zullen ten minste de Europese landen zoveel mogelijk hun onderlinge saamhorigheid moeten bewaren, juist op dit moment! Ik vrees dat een Nederlands 'nee' tegen de kruisraketten het effect zal hebben

Van Mierlo

dat niet alleen het erosieproces binnen dat Bondgenootschap wordt vergroot, maar dat ook en vooral de saamhorigheid tussen de Europese plaatsingslanden zal worden ondermijnd.

Mijnheer de Voorzitter! Vanuit deze gezichtshoek zijn er ernstige nadelen verbonden aan een definitieve onttrekking van Nederland aan het dubbelbesluit. Ik zou wensen dat dit voorkomen kon worden. Maar ik voeg hier direct aan toe: niet tot iedere prijs. Niet tot de prijs van een variant die geen enkele andere functie heeft dan dat zij het kabinet bij elkaar houdt. Dan heb ik liever dat het kabinet heengaat. Van het kabinet mag verwacht worden dat het met een voorstel komt dat op overtuigende wijze functioneert in een politiek die voor de burgers van dit land te verwerken is en die recht doet aan de belangen die in het Bondgenootschap op het spel staan.

Ik ben bang dat de regering niet meer in staat is om binnen de tijd die zij zichzelf heeft toegemeten die politiek te ontwerpen. Het kan zijn dat dat komt omdat de tegenstellingen in het kabinet onverzoenlijk zijn. Wel, dan moet het kabinet verdwijnen, welke gevolgen dat ook mag hebben voor het veiligheidsbeleid. Zo functioneert onze democratie. Ook een veiligheidsbeleid kan niet verder springen dat de polsstok van de democratie lang is. Het kan ook zijn dat dat komt omdat de regering de verkeerde methode heeft gevolgd en het paard achter de wagen heeft gespannen. De Kamer is verdeeld. Het kabinet is verdeeld, zelfs op twee manieren. Er is verdeeldheid tussen de twee regeringspartijen en er is verdeeldheid binnen een regeringspartij, zelfs tussen de twee ministers die de directe verantwoordelijkheid dragen. Ik zet verdeeldheid tussen aanhalingstekens, omdat het woord erg geladen klinkt.

Deze twee ministers en de minister-president gaan varianten ontwikkelen en vragen daarover het oordeel van de bondgenoten in de hoop dat er goedkeuring wordt gegeven, die tot overeenstemming in het kabinet kan leiden. De bondgenoten kennen de verdeeldheid in het kabinet en weten dat er één partij is die onverkort op het standpunt staat dat de bondgenoten er zelf op nahouden en dat dus per definitie anders is dan de variant die wordt voorgelegd. Het is niet verwonderlijk dat er een merkwaardige wisselwerking ontstaat in het afschie-

ten van varianten tussen de bondgenoten en die regeringspartij.

Voor zover ik weet is er nog geen enkele variant door dat spervuur heen gekomen. Ik denk ook niet dat dat zal lukken. In ieder geval niet met een variant die voldoet aan de door mij genoemde desiderata. Dat is alleen denkbaar als het kabinet eerst onderling een compromis bereikt over de politieke lijn en daarbinnen een besluit aanvaardt dat het namens het gehele kabinet uiteindelijk het Bondgenootschap voorlegt in een 'aanbodhouding' in plaats van een 'vraaghouding'. De situatie waarin Nederland is terechtgekomen, rechtvaardigt, zo niet vordert, dat er een moment komt waarop de Nederlandse regering aan de bondgenoten niet meer vraagt wat zij mag doen, maar aan hen uiteenzet wat zij bereid is te doen onder welke omstandigheden.

Dit alles brengt met zich dat mijn fractie liever heeft dat de regering nu de termijn verlengt waarop zij een beslissing moest nemen, al is het maar voor een paar maanden. Een voorstel tot plaatsing, zowel als een voorstel tot niet-plaatsing wordt door mijn fractie niet beschouwd als een voorstel dat voldoet aan die desiderata. Een variant kan, gezien de geschiedenis van de laatste tijd en gezien de wijze waarop het kabinet het probleem heeft aangepakt, niet voldoende politieke geloofwaardigheid hebben om die functie te vervullen die het zowel in de Nederlandse samenleving als in het Bondgenootschap behoort te hebben.

Ik ga geen varianten maken. Als de Nederlandse regering zich de moeite zal getroosten om nog wat langer tijd te nemen, ga ik wel haar aandacht vragen voor een situatie die voor de Europese landen van vitaal belang is en waarover ik mij ernstig ongerust maak. De regering kan bedenken welke rol deze overweging kan spelen in het voorbereiden van haar politiek. De INF- en START-onderhandelingen zijn door de Sovjet-Unie eind vorig jaar gelijktijdig afgebroken als straf voor de eerste daadwerkelijke plaatsing van de middellangeafstandswapens in Europa. Het is wat minder bekend dat de START-onderhandelingen in een veel constructievere fase zijn achtergelaten dan de INF-onderhandelingen, hoewel zij veel later zijn begonnen.

Volgens insiders is dat verschil zodanig, dat de contouren van een substantieel akkoord op START reeds zichtbaar waren en de overeenstemming zelf binnen enkele maanden van

handelingen kan worden bereikt, als de onderhandelingen maar worden hervat. Velen verwachten – dat ligt voor de hand – dat deze onderhandelingen inderdaad zullen worden hervat, niet lang nadat de Amerikaanse presidentsverkiezingen achter de rug zijn.

Het primaire belang dat beide superpowers hebben bij een START-akkoord rechtvaardigt deze verwachting. Het voorbehoud dat het Huis van Afgevaardigden heeft gemaakt bij de MX-raketten geeft een aanwijzing in die richting. Als die onderhandelingen worden gevoerd en tot een akkoord zouden leiden, zonder dat uitzicht bestaat op een akkoord op de middellange-afstandswapens, acht ik de kans dat er daarna nog een INF-akkoord komt praktisch nihil. Dan ontstaat de situatie dat de beide supermachten tot een redelijke beheersing van hun arsenalen zijn gekomen, terwijl daartussen een Europa ligt dat is volgeplempt met meer SS-20's en de minstens zo gevaarlijke SS-22's dan was voorzien in 1979 en alle 572 Pershings en kruisraketten.

Als wij de grootte van de kans dat dit gebeurt in het midden laten, is de regering het dan met mij eens dat een dusdanige ontwikkeling dermate desastreus zou zijn voor West-Europa dat het lopen van het risico, in welke omvang dan ook, onaanvaardbaar is? Vanaf het moment waarop president Reagan de nul-optie invulde – naar mijn gevoel had dit nooit moeten gebeuren aan het begin van de onderhandelingen – stond voor mij vast dat de nullen die hij tegenover elkaar stelde, nooit uitruikbaar zouden zijn. Om die reden heeft de toenmalige Nederlandse regering dan ook vrijwel meteen na de opening van de START-onderhandelingen aangedrongen op een nauwe relatie tussen de START- en de INF-onderhandelingen, teneinde over en weer wisselgeld ter beschikking te krijgen en op deze wijze grotere nullen tegenover elkaar te kunnen zetten, die wel uitruikbaar zouden zijn.

De Amerikanen hebben zich hier steeds tegen verzet evenals de Sovjet-Unie. De redenering van de VS was dat de onderhandelingen elkaar konden blokkeren. Met het belang van de twee supermachten om tegen een nauwe relatie tussen die twee onderhandelingstafels te zijn, correspondeerde toen reeds het belang van de Europese landen om erom te vragen. Hoeveel sterker geldt dat nu.

Indien dat risico bestaat, begrijp ik niet waarom de Europese plaatsings-

Van Mierlo

landen niet al lang aan de bel hebben getrokken. Het gaat nu eens niet om een zaak die alleen het Nederlandse probleem betreft; het gaat om de veiligheid van alle Europese landen en in de eerste plaats om de veiligheid van alle plaatsingslanden. Ik vraag mij af of die plaatsingslanden wel eens op het niveau van regeringsleiders of ministers van buitenlandse zaken of defensie, bijeen zijn geweest om dit probleem te bespreken. Indien dit niet het geval is geweest, vinden de bewindslieden dan niet dat er de hoogste prioriteit aan zou moeten worden gegeven?

Geloven zij niet dat het een zeer verdedigbare Europese houding zou zijn, wanneer tegenover de Amerikanen wordt gesteld: 'Er is een eenheid in belang, er is een solidariteit over en weer. Er behoort een garantie te zijn dat er geen START-akkoord wordt afgesloten, zonder dat er uitzicht bestaat op INF'.

Ik ben van mening, dat hier een extra argument kan liggen voor het scheppen van tijd, voor een bevrozing van de huidige werkzaamheden, dat wil zeggen bij de andere plaatsingslanden bevrozing van de plaatsing, bij Nederland bevrozing van 'Woensdrecht', desnoods eenzijdig.

Wat ik ook niet begrijp in dit verband is dat de Nederlandse regering meteen de Craxi-variant afschoot, met een gretigheid die deed denken aan die van de fractieleiders van de regeringspartijen, namelijk nog voordat de Craxi-variant naar haar inhoud geheel duidelijk was. Ik begrijp niet, dat de Nederlandse regering niet heeft gezien, dat er in de eerste plaats weinig reden is voor Nederland om op dit moment dit soort varianten überhaupt af te schieten en dat er in de tweede plaats geen enkele reden is om in dit verband tegenover de Italianen te praten in termen van 'wij moeten de Russen niet belonen voor het feit dat zij van de onderhandelingstafel zijn weggelopen'.

Ik heb gezegd dat ik geen varianten wil behandelen. Ik zal het ook niet doen: ik wil wel een paar korte algemene opmerkingen maken. Dan kom ik aan mijn eind.

Ik praat nu niet over een variant. Misschien begrijpt men echter toch waarover ik spreek als ik zeg dat ik vind dat er geen onderscheid moet worden gemaakt tussen vreedstijd en crisistijd. Dat onderscheid wordt te belastend in de crisistijd zelf. Het kan twee effecten hebben: aan de ene

kant het effect dat Nederland op zichzelf de crisistijd zwaarder belast dan de crisistijd verdient, aan de andere kant het effect dat daardoor wellicht het afroepen van de crisistijd, de alarmfase, wordt uitgesteld.

Een belangrijker bezwaar vind ik, dat het niet consistent is met de preventieeler. Ten slotte doet het niet recht aan het probleem dat hier in Nederland is.

Ik zou de aandacht van de regering toch nog eens willen vragen voor de dubbele sleutel, niet uit constitutionele hartstocht hoewel ik die van huis uit zeer heb. Dat wil niet zeggen dat de constitutionele bezwaren geheel onzin zijn. Ik wil ze relativeren door erop te wijzen, dat de constitutie, als het over een ander punt zou zijn gegaan, hiervoor waarschijnlijk nooit in het geding was gebracht.

Uit preventief oogpunt kleven mijns inziens veel bezwaren aan de dual key. Om die reden ben ik er eigenlijk altijd een tegenstander van geweest.

In de tweede plaats vind ik het volstrekt zinloos als de dual key zou worden gebruikt voor een enkel land. Zouden de kruisraketten vanuit Nederland niet mogen vliegen, terwijl zij wel mogen opstijgen uit de Ardennen, dan is dat volstrekt onzin.

De bezwaren ten aanzien van de preventieve uitholling van de dual key zijn legitiem. Daartegenover kan niet worden ontkend dat het ook in belangrijke mate tegemoet komt aan de grote angst die in Nederland en in andere landen van het Bondgenootschap bestaat, dat in een horizontale escalatie een oorlog zou kunnen worden gestart vanuit een grondgebied zonder dat de rechtmatige eigenaars van dat grondgebied daar zelf zin in hebben.

Ik zou de regering nog eens willen vragen, of zij, misschien wel wanneer de ministers van buitenlandse zaken of van defensie van de plaatsingslanden bijeen worden geroepen, de gedachte van een Europese dual key nog eens wil bespreken. Ik geef toe, dat de kans dat die gerealiseerd wordt uiterst klein is, maar het is misschien om nog een andere reden niet zo slecht deze Europeanisering aan de orde te stellen.

Een Europese dual key zal naar mijn gevoel, als men daar zin in zou hebben, inderdaad kunnen functioneren als er dan pas door de Amerikanen gebruik kan worden gemaakt van de kruisraketten in de vijf landen, wanneer er ten minste twee grote Europese landen en één klein Europees land vóór zijn. Daarvoor zou een

instituut kunnen worden ingericht, waarin de vijf landen zitting hebben met een delegatie van hun regeringen om met meerderheid van stemmen namens de Europese landen de beslissing te nemen. Het klinkt wat gewaagd, ik geef het toe, maar dat is niet de eerste keer.

Het Atlantisch Bondgenootschap kent vele problemen, maar het grootste probleem is tevens zijn raison d'être en zijn kostbaarste bezit, namelijk dat het een bondgenootschap is van democratieën. Het vervelende van het Bondgenootschap, waardoor het probleem nog groter wordt, is dat het af en toe net doet alsof het dat niet is, al naar gelang het uit komt. Als president Carter het SALT II-akkoord afsluit en het vervolgens niet aan het congres ter goedkeuring voorlegt, omdat daarvoor geen meerderheid is, dan mag de rest van de westelijke wereld grommen, maar dan is dat zo, omdat de Verenigde Staten een democratie zijn. Als president Reagan zijn MX-programma teruggebracht ziet tot slechts 15 raketten voor het komende jaar, die dan alleen nog beschikbaar komen onder het voorbehoud, dat de Sovjet-Unie tot april volgend jaar blijft weigeren aan de onderhandelingstafel te komen, dan mag de rest van de wereld juichen of grommen, maar dan is dat zo, omdat het een democratie is.

Als de democratie in Nederland grote moeite heeft met een lijn van het Bondgenootschap en daar misschien wel 'neen' tegen zegt, dan is dat niet zo, omdat wij een democratie zijn, maar omdat ons het leiderschap ontbreekt. Ik stel voor, dat de regering deze analyse van de ministers van het Bondgenootschap, zo kundig verwoord door de secretaris-generaal, niet in haar beleidsoverwegingen betreft. Laten we die onzin snel vergeten. Ik heb de reactie van de minister van Defensie op de televisie gehoord. Ik vond haar waardig en overtuigend en daarmee basta.

De vergadering wordt van 12.37 uur tot 13.35 uur geschorst.

Voorzitter: Feij

De heer **Tummers** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u voor het feit, dat u de volgorde van de sprekers hebt willen veranderen. Tevens bedank ik de heren Van der Werff en De Vries, die daarvan last ondervonden.

Ik sta hier voor het behandelen van de personeelszaken nadat Nagel dat